

ЗАВГОРОДНЯ Ю. С.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340

ПРАВА ДИТИНИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСТОРОГИ

У статті висвітлюються основні методологічні положення щодо розуміння прав дитини. Автором акцентується увага на тому, що складовою частиною парадигми наукового пізнання прав людини є такі постулати: момент, з якого в дитини визнаються права; розуміння терміна «дитина». Наголошується на необхідності уніфікації юридичної термінології в цій сфері.

Ключові слова: дитина, можливості дитини, повноліття, права дитини, право на життя.

В статье рассматриваются основные методологические положения относительно понимания прав ребенка. Автором акцентируется внимание на том, что составной частью парадигмы научного познания прав человека являются следующие постулаты: момент, с которого у ребенка признаются права; понимание термина «ребенок». Акцентируется необходимость унификации юридической терминологии в этой сфере.

Ключевые слова: ребенок, возможности ребенка, совершеннолетие, права ребенка, право на жизнь.

The article elucidates the main methodological provisions for understanding the rights of the child. The author emphasizes the fact that the following paraphrases of scientific knowledge of human rights are the following postulates: the moment from which the child recognizes his/her rights; understanding the term "child". The need to unify the legal terminology in this area is indicated.

Key words: child, child's opportunities, adolescence, children's rights, right to life.

Вступ. В останні роки значно активізувалися дослідження вітчизняними науковцями проблематики прав людини. На нашу думку, це пов'язано передусім із черговою «хвилею» актуалізації європейського вибору України. Адже зрозуміло, що на більшій частині території колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік права людини фактично нівелювалися (хоча при цьому акцент робився на так званих соціально-економічних правах), що підкріплювалось офіційною ідеологією (згадаємо слова Леніна про те, що «у нас не має нічого приватного», тому робився висновок про неможливість навіть виокремлення права публічного й права приватного), а тому й доктрина прав людини, яка сформувалася в радянській юриспруденції, не відповідає реаліям сьогодення, більше того, можна стверджувати, що вона є антагоністичною до ідей верховенства права, демократичної та правової держави. На думку багатьох вітчизняних науковців, саме в межах європейської культури й виникає ідея прав людини. Водночас слід зауважити, якщо вітчизняною юридичною наукою й пересмислюється (змінюється) парадигма людських прав, то відносно прав дитини ситуація залишається майже незмінною. Тематика прав дитини не стала предметом комплексного дослідження, що негативно позначається на реалізації можливостей малолітньої чи неповнолітньої особи. Нерозуміння (або неправильне розуміння) прав дитини зумовлює в нашому суспільстві й не зовсім адекватне ставлення до ювенальної юстиції (що знову ж таки призводить до нереалізованості окремих прав дитини).

Таким чином, нині проблема прав дитини є доволі актуальною для вітчизняної юридичної науки й потребує нагального вирішення, адже це не лише зумовить покращення ситуації із забезпеченням прав людини в нашій державі, але й буде сприяти подальшому запровадженню європейських стандартів у цій сфері й успішності інтеграційних процесів, зокрема щодо членства України в Європейському союзі.

Слід зауважити, що питання прав людини загалом і окремі аспекти прав дитини в цілому є досить дослідженими. Ця проблематика була предметом дослідження таких науковців, як В. Бой-

ко, П. Гусак, Н. Кальченко, Л. Красавчикова, А. Куліш, Є. Перевозчикова, Ю. Підлісний, О. Пунда, Б. Тобес, К. Черевко та ін.

Водночас не можна не відмітити, що вітчизняними вченими переважно розглядається кримінально-правовий аспект штучного переривання вагітності та пов'язані з ним питання правового регулювання цього явища в різних країнах, розвитку репродуктивної медицини та біоетики тощо. Пізнавальними в аспекті нашого дослідження є висновки К. Черевка, який, дослідивши окремі аспекти генези юридичної відповідальності за незаконне штучне переривання вагітності, зазначає таке: «По-перше, аналіз кримінального законодавства низки зарубіжних країн свідчить про те, що законодавець на один рівень із захистом життя й здоров'я матері ставить захист життя ще не народженої дитини. Це відображається в диференціації кримінальної відповідальності залежно від строку вагітності та життєздатності плоду. По-друге, кримінальне законодавство більшості зарубіжних країн досить детально, не обмежуючись однією статтею Кримінального кодексу або навіть декількома розділами, регламентує питання, пов'язані з кримінальною відповідальністю за незаконне штучне переривання вагітності. По-третє, існує явна необхідність узгодити норми кримінального законодавства України в цьому аспекті з основами законодавства про охорону здоров'я України, що дало б можливість диференціювати кримінальну відповідальність за незаконне штучне переривання вагітності залежно від строку вагітності та життєздатності плоду» [1, с. 22–23].

Аналіз літератури щодо прав дитини дозволяє зробити висновок, що це питання стало предметом посиленої уваги завдяки діяльності неурядових правозахисних організацій, які намагалися донести до громадськості її важливість, необхідність зважати на принципи рівності й недискримінації, поваги людської гідності кожної людини, зокрема й дитини. Саме цього вимагає й Основний закон Української держави: «Людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ч. 1 ст. 3 Конституції України), «Усі люди є вільні й рівні у своїй гідності та правах. Права й свободи людини є невідчужуваними та непорушними» (ст. 21 Конституції України), «Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони в шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом» (ч. ч. 1, 2 ст. 52 Конституції України).

Не можна не згадати в зв'язку із цим роботу колективу авторів (Л. Черенко, С. Полякова, В. Шишкін, В. Заяць, О. Васильєв, Т. Новосельська, М. Демчук), що має назву «Нерівні можливості дітей в Україні: аналіз і рекомендації для політики (на основі моніторингу щодо економічної нерівності домогосподарств і доступу дітей до послуг соціальної сфери)» (2011 р.), у якій проаналізований стан реалізації окремих прав дітей, визначені основні фактори, що заважають цьому вкрай незадовільному стану покращитися; напрацьовані окремі пропозиції щодо вдосконалення ситуації.

Постановка завдання. Виходячи з наведеного вище, нами поставлене завдання визначити й коротко охарактеризувати основні постулати, які складають сучасну парадигму наукового пізнання прав дитини.

Результати дослідження. У цій роботі ми зосередимо увагу на тих положеннях, які є важливими для правильного розуміння сутності прав дитини. Так, першим питанням, яке необхідно розв'язати, є час виникнення прав дитини, точніше, з якого моменту в дитини визнаються притаманні їй можливості. Відповідь, що одразу спадає на думку (що права людини виникають після її народження, отже, саме з того моменту й можна говорити про права дитини), не є такою однозначною, як це видається, з деяких причин. По-перше, національне законодавство навіть європейських держав (ми використали термін «навіть», зважаючи на перманентне використання в нашому суспільстві поняття «європейські цінності») по-різному вирішує питання початку життя людини, розв'язуючи проблему співвідношення права жінки на «розпорядження своїм тілом» і права дитини на життя. «У деяких європейських державах, зокрема Швейцарії, Ірландії, Португалії, штучне переривання вагітності дозволене лише за наявності медичних показань. В інших, наприклад, у Франції, переривання вагітності допускається лише до закінчення 12-го тижня вагітності з моменту запліднення, а в подальшому – лише за наявності медичних показань. У третій вагітність може бути перервана за медичними та соціальними показаннями (Англія, Угорщина, Ісландія, Фінляндія та ін.)», – зазначає К. Черевко [2, с. 16].

Неодноразово піднімалося це питання національними судовими органами європейських держав і Європейським судом із прав людини. «Крім цієї справи й подальших судових розглядів (див. п. п. 11–25 вище), право ще не народженої дитини на життя порушувалося в різних рішеннях Верховного Суду (див., наприклад, МакГі проти Генерального Прокурора (McGee v. Attorney General), 1974, Irish Reports, с. 264), Г. проти Ан Борд Ахтала (G. v. An Bord Uchtala), 1980, Irish Reports, с. 32), Норріс проти Генерального Прокурора (Norris v. Attorney General), 1984, Irish Reports, с. 36)).

У справі Г. Проти Ан Борд Ахтала суддя Волш висловився так: «[Дитина] має право на життя й право на гарантії захисту від загроз його існуванню, до або після народження <...> Право на життя, безумовно, включає право бути народженим, право зберегти й захистити це життя й право бути збереженим і захищеним...» [2].

У справі «А., Б. і С. проти Ірландії» Європейський суд із прав людини відмітив таке: «Суд також раніше зазначав із посиланням на ухвалені Комісією рішення, що законодавство, яке регулює

переривання вагітності, зачіпає сферу приватного життя жінки. Суд підкреслює, що ст. 8 не може інтерпретуватися таким чином, що вагітність і її припинення без виключення належать до приватного життя жінки, оскільки під час вагітності особисте життя жінки тісно пов'язане із життям плоду, що розвивається. Право жінки на повагу до її приватного життя має переважати над іншими правами й свободами, зокрема ще не народженої дитини. У той час як ст. 8 не може інтерпретуватися як така, що дає право на аборт, Суд вважає, що заборона в Ірландії абортів була встановлена виходячи зі стану здоров'я та/або благополуччя, на що звертають увагу перший і другий заявники. Вимоги третього заявника стосовно неможливості зробити аборт на законних підставах в Ірландії належать до сфери дії права на повагу до приватного життя, відповідно, до сфери дії ст. 8. Відмінність підстав подання заяв першим і другим заявниками, з одного боку, і третім заявником – з іншого вимагає окремого розв'язання питання про порушення ст. 8 Конвенції» [3].

Другий важливий момент, що пов'язаний із першим і має враховуватися в дослідженні прав дитини, стосується розуміння змісту поняття «дитина». І знов-таки елементарна відповідь на це питання не завжди узгоджується з національним законодавством. Загальновідомим є визначення поняття «дитина», наведене в ст. 1 Конвенції про права дитини: «Для цілей цієї Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосованим до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше» [4]. Однак у преамбулі Декларації про права дитини зазначається, що «дитина, унаслідок її фізичної й розумової незрілості, потребує спеціальної охорони й піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження» [5]. Аналіз наведених положень дозволяє зробити висновок, що дитина – це ще ненароджена людська істота, а також людська істота, яка не досягла 18-річного віку. При цьому, як ми з'ясували вище, не можна на міжнародному рівні визначити «точку відліку» життя плоду, з якого він вважається дитиною, зважаючи на відсутність єдиного підходу до розв'язання цього питання на національному рівні (і навіть у межах європейської культури воно вирішується по-різному).

Цікавою є позиція Ю. Гоголь, яка, посилаючись на Конвенцію про права дитини, Цивільний кодекс України, а також на рішення Ради Європи з біоетики від 1996 р., яким ембріон визнано дитиною на 14-й день після запліднення, робить однозначний висновок про те, що «цілком слушною є позиція тих науковців, які визнають початком життя 14-й день після запліднення, а ембріон – дитиною. Отже, право на життя виникає з 14-го дня після запліднення» [6, с. 1]. Підставою для такого висновку, на думку Ю. Гоголь, є вказані вище документи. Однак перші два з них нічого подібного не містять; нормативні приписи третього в роботі автора не наводяться (до того ж Рада Європи є регіональною організацією, тому навіть наявність такого положення в межах Ради Європи не вирішує питання для держав, які не є її учасниками).

Заслуговує на увагу й дослідження історико-правової генези кримінальної відповідальності за незаконне здійснення абортів О. Алієвої: «В аналізі історичного етапу розвитку уявлень про переривання вагітності та початку людського життя необхідно відмітити, що внутрішньочеревне, ембріонне життя людського організму та плоду розглядалося як одна з форм об'єкту злочинів проти життя. Умертвіння плоду в організмі матері прирівнювалося до вбивства. Ці положення містяться в Улогах 1845 та 1903 рр. За часів царя влада застосовувала різні заборонні засоби, спрямовані як на вагітну, яка вирішила перервати вагітність, так і на осіб, які були її посібниками» [7, с. 67].

Чинним національним законодавством України передбачено, що «спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця й народжені живими після відкриття спадщини»; «Насамперед право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, зокрема зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті» [8]. Крім цього, відповідно до ч. 2 ст. 25 Цивільного кодексу України цивільна правоздатність фізичної особи виникає в момент її народження. У випадках, установлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини [8].

Отже, за національним законодавством (зокрема цивільним) наділяється правами ще не народжена дитина. Водночас цивільне законодавство використовує такий термін, як «повнолітні непрацездатні діти». Більше того, відповідно до ч. 2 ст. 51 Конституції України батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків [9].

Таким чином, національне законодавство оперує терміном «повнолітні діти», тобто дитина – це не лише людська особистість, яка не досягла 18-річного віку, а й така, яка досягла цього віку та навіть старша.

Із цього приводу слід зауважити, що правила юридичної техніки вимагають уніфікації термінології, що використовується в нормативно-правових актах, однакового її розуміння в різних нормативно-правових актах, інакше ефективність правового регулювання (якщо взагалі за таких обставин можна про неї говорити) буде вкрай низькою. Юридичні колізії не є фактором, що позитивно відображається на врегульованості суспільних відносин.

Висновки. Таким чином, наукове пізнання правових явищ загалом і прав дитини зокрема вимагає використання адекватної методології та має ґрунтуватися на положеннях, що відповідають ре-

аліям розвитку соціуму. Тому для вітчизняної юридичної науки важливим є розуміння двох наріжних постулатів, які визначатимуть подальші наукові розвідки із цієї тематики. По-перше, необхідним є чітке й однозначне розуміння змісту поняття «дитина». По-друге, чітке визначення моменту, з якого в людській особистості виникають права (чи то з моменту народження, чи то певні права має ще не народжена дитина тощо).

Список використаних джерел:

1. Черевко К. Визначення терміна «аборт» в міжнародно-правових актах / К. Черевко // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2014. – № 6. – С. 15–24.
2. Case of Open Door and Dublin Well Woman v. Ireland, Application nos 14234/088, 14235/88 Council of Europe: European Court of Human Rights, 29 October 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57789>.
3. Case of A, B, and C v. Ireland, Application no 25579/05 / Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 December 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102332>.
4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1.
5. Декларація про права дитини від 20 листопада 1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
6. Гоголь Ю. Правове регулювання штучного переривання вагітності: проблемні питання / Ю. Гоголь // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3. – С. 1–9.
7. Алієва О. Деякі проблеми кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів / О. Алієва // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Правознавство. – 2015. – Т. 20. – Вип. 2 (27). – С. 67–77.
8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
9. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

КОВТУН В. І.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права України
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 342.7

ВПЛИВ «БЮДЖЕТНОГО ПАКТУ» НА МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ

У статті розкрито зміст низки конституційних норм країн Європейського Союзу, пов'язаних із запровадженням бюджетного пакту. Уточнюється та розвивається підхід щодо впливу вказаних змін на механізм гарантування соціальних прав громадян.

Ключові слова: держава загального добробуту, соціальна держава, економічна криза, бюджетний пакт, права людини, соціальні права.

В статье раскрыто содержание ряда конституционных норм стран Европейского Союза, связанных с принятием бюджетного пакта. Уточняется и развивается подход к воздействию указанных изменений на механизм обеспечения социальных прав граждан.

Ключевые слова: государство всеобщего благосостояния, социальное государство, экономический кризис, бюджетный пакт, права человека, социальные права.

The article reveals the content of a number of constitutional norms of the European Union related to the impact of the budget pact. The approach to the role of the mentioned changes on the mechanism of guaranteeing social rights of citizens is specified and developed.

Key words: welfare state, social state, economic crisis, Stability and Growth Pact, humans rights, social rights.

